

Szociális szakértelem az iskolában

A nemzetközi gyakorlathoz képest jelentős késéssel, 1989-ben végre elindult Magyarországon is a széles értelemben vett gyermekjóléti szakemberek – szociálpedagógusok – felsőfokú képzése. Ma már iskolákban és önkormányzatoknál is működnek szociálpedagógusok, iskolai szociális munkások, néhányan ezirányú diploma birtokában, de többségük – érthető módon – még csak képesítés nélkül.

Nem bocsájtkozva értelmezési kérdésekbe, itt most a pedagógiai és szociális szakma határterületére, az iskolában, ill a környezetében folytatandó szociális munkára szándékozom felhívni a figyelmet.

Egyrészt azért, mert a társadalomban gyorsan növekvő szociális problémák igen érzékenyen érintik a gyermekkorosztály jelentős részét is, s amelyek nap mint nap tetten érhetőek az iskolában. Gondoljunk csak egyes családok nehéz helyzetére (munkanélküliség, szegénység, krízisek, tartós betegség, alkohol, drog stb.) és ezek gyerekekre ható következményeire (beilleszkedési, tanulási nehézségek, magatartási problémák, elhanyagolás, bántalmazás stb.).

Másrészt azért, mert az iskola általában tehetetlenül áll e roppant bonyolult problémák előtt, és egy-egy esetben még közömbösség, intolerancia, sőt cinizmus is (l. cigány gyerekek megítélése) tapasztalható.

Ha pedig, szociális kérdésekre is érzékeny pedagógusok felismerik a bajt és szakmai indíttatásból, meggyőződésből, készek tenni, de szaktudás hiányában nem tudják pontosan azonosítani a problémákat, az ezeket kiváltó okokat és nem képesek szakmailag elfogadható segítséget adni, a segítségnyújtás leszűkül valamiféle szegénygondozásra, naiv jótéteményre (a hozzájárulást fizetni nem tudóknak „szánalomból” adott ebéd), vagy egyoldalú beavatkozásra (a családi krízisben lévő gyerekek szembeni változatlan és így teljesíthetetlen tanulmányi elvárások). Ezekben az esetekben nyilván nem lehet igazán minőségi szakmai tevékenységről beszélni.

Harmadsorban azért, mert annak ellenére, hogy az iskola nem a szociális ellátó rendszer része, normális funkcionálása érdekében szükséges, hogy a maga eszközeivel közreműködjön az ott megjelenő szociális problémák enyhítésében. Az iskolát környezetfüggő léte viszi a szociális szakma irányába; ez „kényszeríti ki”, hogy a két szakterület bizonyos kérdésekben összekapcsolódjék egymással.

Nem túlzó tehát a kijelentés: *célszerű, ha a szociális szakértelem bekerül az iskolába*. Ez a szaktudás világszerte többnyire az iskolai szociális munkával azonosítható, de használatos Európában a szociálpedagógia, ill. a szociális nevelés és a child daycare work (gyerekek napközbeni ellátása) kifejezés is.

Milyen előnyei vannak, ha a szociális szakértelem bekerül az iskolába?

1) *Érzékenyebbé teszi az iskolát a gyermek szükségleteinek kielégítésére*, azaz megtanítja a gyereket, hogy nyújtsa ki kezét az iskola felé, s ugyanakkor hozzászoktatja az iskolát, hogy nyúljon a gyerek után, mert végül is kölcsönösen szükségük van egymásra. Ily módon *az iskola eredményesebben járulhat hozzá a gyermeki személyiség alakulásához, a tudás megszerzéséhez, az értékek létrehozásához*, egyszóval hatékonyabb pedagógiai munkát folytathat.

Ez természetesen csak egy hosszan tartó folyamat eredményeképp jöhet létre. Kiinduló feltétel az *iskola szolgáltató szervezet-intézmény* jellegének, szellemiségének megteremtése. Azt a szemléletet szükséges meggyökereztetni, amely szerint a gyerek elismerésének, önmegvalósítási szükségletének és tudásigényének kielégítése (szolgálá-

ta) csak az „alacsonyabb-rendű” szükségletek (fiziológiai, a biztonság, a szeretet és a közösségi) kielégítése (szolgálata) után érhető el. Ebben a folyamatban kell odáig eljutni, hogy a gyermek az iskolában is találjon olyan személyeket, akiknek őszintén megnyílhat, és találjon alkalmakat, amikor gátlásaitól, szorongásaitól megszabadulva bátran elmondhatja az iskolai léttel összefüggő tanulási, kapcsolatteremtési, kommunikációs nehézségeit, feltárhatja az esetleges otthoni bántalmazás feszítő gondjait.

Utóbbiak általában rejtett „titkok” maradnak, hiszen a családok nem szívesen teregetik ki belső életüket, ezért az iskolai szociális szakembernek végtelen türelmet kell tanulnia ahhoz, hogy a gyerek bizalmába fogadja. Mert küszködik otthon a szülei, nehezen tud barátkozni társaival az iskolában – nehogy kitudódjék az eset; mindez negatívan befolyásolja tanulmányi eredményeit, s így feszültségei lehetnek tanáraival is.

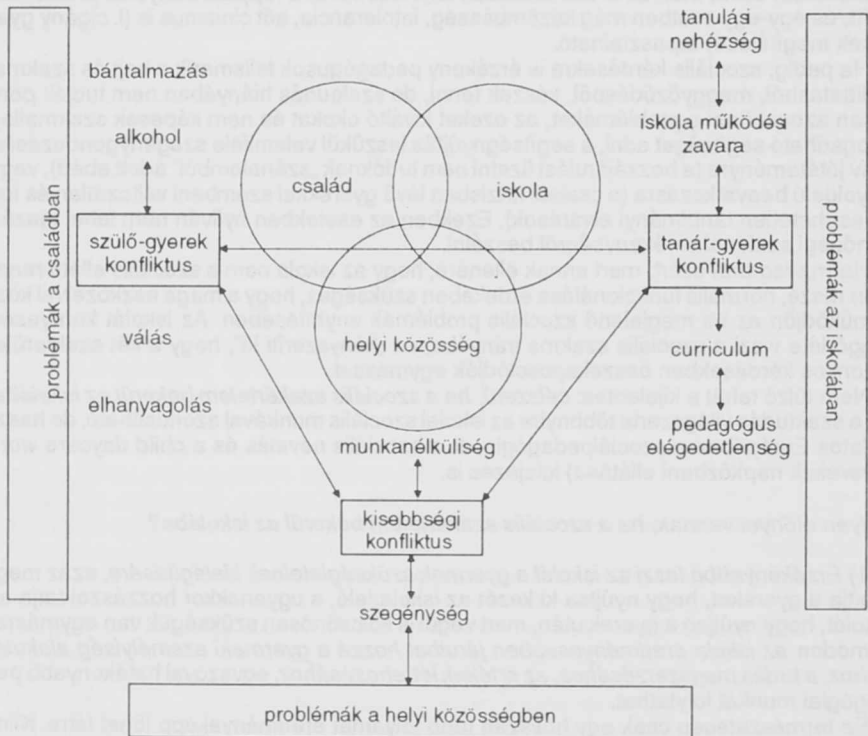
A szakember egyszerre kell dolgozzék a gyereken kívül a szülőkkel, a tanárokkal, az osztályfőnökkel, az osztálytársakkal, az igazgatóval, adott esetben a gyámhatósággal, a pszichológussal stb. Csak így tud igazán szolgálni, így járulhat hozzá a gyerek szükségleteinek kielégítéséhez és *hosszabb távon az iskola szociális érzékenységének kialakításához.*

2) *Az iskolai és szociális munka olyan köztes területeire koncentrál, melyre sem az iskola, sem a jelenlegi szociális ellátás nem képes.*

A gyermek-család viszonyrendszeren túl a gyerek számára a második legfontosabb az iskolával kapcsolatos interakció, mert ott tölti el gyerekkorának jelentős idejét, mert ott is fontos dolgok történnek vele és mert idővel rendkívül fontossá válnak számára kortársai.

A gyerek szociális problémái szempontjából a család-iskola-helyi közösség viszonyrendszerét mutatja az alábbi ábra.

Megjegyzés: A feltüntetett problémák csak példák, a központba a gyereket leginkább érintők kerültek. Az összekötő nyilak az egyes problémák összekapcsolódását, következményeit (ujabb problémákat) jelzik.

1. ábra

A család-iskola-helyi közösség viszonyrendszere a gyermek szempontjából

Az ábrából két nagyon fontos dolog olvasható ki. Egyrészt ráirányítja figyelmünket a problémák bonyolult viszonyrendszerére, az ok-okozati összefüggésekre. Látható, hogy a bármely területen (család, iskola, helyi közösség) keletkező probléma kihatással van a másik két területre is, vagy hogy a problémák összegződnek.

Másrészt látható, hogy a három halmaz által metszett területen a gyerek mindenféle problémája megjelenik, azaz itt kell állnia és működnie az iskolai szociális szakembernek, akinek az a feladata, hogy azonnali helybeni beavatkozást, segítséget, biztonságot nyújtson, vagy segítse a kommunikációt, a viszony javulását, az együttműködést, a koordinációt a gyerek-szülő-pedagógus hármában.

3) *Lehetőséget biztosít az iskolának is kedvezőbb megelőzésre.* Gondoljunk csak a szabadidős programokra, vagy (Magyarországon még nem általánosan elterjedt) személyiséget, a kreativitást, a feladatmegoldást fejlesztő szociocsoportokra, a művészetpedagógiákra, -terápiákra. Ezek hozzájárulhatnak többek között a gyermek adaptációs képességének fejlődéséhez, a csoportokban rejlő pozitív erők kibontakozásához, a szociális érzékenyítéshez, és ezáltal enyhülhet a megjósolható és hamar észrevehető problémák súlyossága, csökkenhetnek a túlzott stressz általi feszültségek, ideális esetben pedig elkerülhetővé válnak a problémákká legyenek.

Potenciálisan minden gyerek kliens lehet, de a valófényben lévő, de a hosszán tartó betegségben szenvedő, a munkanélküli szülők gyerekei különösképpen.

Preventív jelleggel hívja fel a szociális szakember az iskola figyelmét működésének várható, nem kívánatos következményeire is. Többek között arra, hogy a gyerekek tevékenysége, küzdelemvállása (s e képesség megtanulása) összhangban, egyensúlyban van-e tanárok elvárásaival. S ha nem, akkor mik lehetnek az okok (kedvezőtlen tanulási feltételek, teljesíthetetlen követelmények, egyoldalú ismeretszerzés igénye, megromlott tanár-diák viszony, krízishelyzet stb.). Természetesen a szociális szakember soha nem felelhet meg arról, hogy nem vállalhatja át a pedagógiai feladatköröket. Kezdeményezheti a tantervek felülvizsgálatát, de ne ő végezze.

Milyen keretekben, formákban képzelhető el az iskolai szociális munka?

A szociális szakértelen iskolába vitele értelmezhető fejlesztő tevékenységként is, hiszen az iskola megújulásának egyfajta lehetőségéről van szó. Az alábbi három forma (modell) ezeket a „fejlődési állomásokat” kívánja érzékeltetni.

1) *Még nincs szociális munka az iskolában, de az iskola és a helyi szociális intézmény (szervezet) együttműködik*

Akkor célszerű ebbe az irányba lépni, ha az iskolában még nem érettek a feltételek a szociális munka meghonosítására: ha a tantestület még nem viselné el az „újabb (idegen) tevékenységi terület terhét”, a más identitással rendelkező szakembereket; ha bürokratikuságából következően még nehezen tűrné a szociális segítségnyújtás igényeltet rugalmasságot és kritikai szellemet; ha a gyerek képviselője még valamiféle tanár- és iskolaellenességet sugallna számára. A fölülről történő bevezetés nem célszerű, mert a pedagógus veszélyeztetve érezné magát, ellénállna, nem kívánatosnak tartaná, és ez a feszültség mindenképpen a leginkább veszélyeztetettre, a gyerekekre vetődne ki.

A helyi szociális intézetekkel, szervezettel való együttműködés legfőbb *előnye*: a szociális szaktudás megismertetése (pl: a pedagógus is tudja mikor, kikhez fordulhat, idővel találkozik e szolgáltatás eredményeivel), lassú elfogadása és a pedagógus által is kívánt behozatala az iskolába. *Hátránya* a lassúság, és ennek következtében sok probléma maradhat megoldatlan.

2) *Van szociális munka az iskolában, de a két szakterület még megtartja viszonylagos önállóságát*

Ez az *észrevehetőség, elfogadás* időszaka. Ilyenkor a szociális segítség már érzékelhető az iskola és a gyerekek életének mindennapjaiban, már vannak tapasztalatok eredményes beavatkozásokról, megelőzésről. Ennek feltétele, hogy az iskola már képes elmozdulni a nyitottság, nyíltság, rugalmasság irányába és mindehhez van vezetői támogatás, bátorítás is.

E felállás *előnye*, hogy a szociális munka a figyelem középpontjába kerül, s ezzel gyorsabban megismerik, megértik, erősítik a gyerekek, netán már a pedagógusok szociális érzékenységét, oldhatja az iskola merevségeit, a preventív jellegű programok (tini klub, tanulási nehézségekkel küszködőkkel való differenciált foglalkozás, önszorgító csoportok be-

indítása, szociális képességeket fejlesztő tréningek stb.) pedig az értékek fejlesztése felé vihet el.

A sok veszély közül meg kell említeni az alábbiakat: az újdonság következtében túlzott elvárások, a problémák áthárítása a szociális szakemberre, az egyes gyerekekkel való sajátos foglalkozás kiváltotta stigmatizáció, a szakmák (szakemberek) közötti feszültség, féltékenység stb.

3) *Van szociális munka az iskolában és a két szakterület között jó kooperáció, harmonikus integráció kezd kialakulni*

Az eredményes beavatkozások és minőségi prevenciók következtében a pedagógusok és a gyerekek már jól ismerik a szociális munka előnyeit, kialakult egy bizonyos mértékű szociális érzékenység, az iskola határozottan elkötelezte magát a nyitottság, rugalmasság, megújulás mellett, ehhez megvan a határozott vezetői támogatás.

Ekkor már érvényesülhetnek mindazok az *előnyök*, melyekről már volt szó: az iskola és a pedagógusok érzékenyebbek lesznek a gyerekek szükségleteinek kielégítésére; közelebb kerülnek egymáshoz a pedagógiai és segítő identitások; erőteljesebben kifejeződik az iskola szolgáltató funkciója; fontossá, elfogadottabbá válik az egyén (gyerek, pedagógus, szülő) értékrendje.

Ekkor már lehet team-munkában gondolkodni. Ennek során a szociális szakember koordinálhatja a pedagógusok, a gyermekorvos, az iskolapszichológus, a lelkész, a gyógy-pedagógus, esetleg a jogász és a gyámügyes tevékenységét.

Végezetül még egy kérdés, amely ma szintén a viták kereszttüzében áll: *Milyen alkalmazásban legyen a szociális szakértelem képviselője, az iskolai szociális munkás, szociálpedagógus?*

A fentiek alapján bőven vannak szakmai érvek az iskolán belüli, és azon kívüli alkalmazás mellett és ellen.

Mi szól amellett, hogy tantestületi tag legyen a szociális szakember? Ő minden bizonnyal benne van az iskolai folyamatokban és mindig elérhető. Még szerencsésebb, hitelesebb, „szalonképesebb” (különösen kezdeti időszakban), ha pedagógiai szakértelemmel is fel van vértezve, azaz van pedagógusi diplomája is. Ellene szól viszont az iskola alá rendelőds, vagy túlzott függés, nem beszélve az identitászavarról, hisz ebben az esetben a szociális szakember tantestületi tagként önmaga kliensévé válik.

Mi szól amellett, hogy külső, iskolán kívüli legyen a szociális segítő? Ő szakmailag mindenképp függetlenebb, biztosabb helyzetben lesz, s kevesebb (adott esetben felesleges) vita, feszültség közepette fog dolgozni. Kiterjedtebb kapcsolatrendszere segítségével klienseit határozottabban tudja majd képviselni. Am az iskolában inkább külsőként („előkelő idegenként”) kezelhetik és nem stabil belső emberként („hisz, amikor nagy baj van, akkor sosincs kéznél...”), s ezáltal tevékenységének fontossága erőteljesebben és állandóan bizonyítandó.

Recepteket nem lehet adni, mindenütt a helyhez és a körülményekhez illő megoldást kell megtalálni.

BUDAI ISTVÁN

A mozgás oka

Galilei óta tudjuk, hogy a nyugalmi állapot és az egyenesvonalú egyenletes mozgás egyenértékű. Ennek szemléltetésére Galilei azt ajánlotta tanítványának, hogy zárkózzon be egy hajó belsejében lévő kabinba. Engedjen be lepkéket, függessen a mennyezetre egy vödört, amelyből a víz egy alatta elhelyezett szűk nyakú edénybe csepeg. A hajó akár nyugalomban van, akár egyenletesen mozog előre vagy hátra, ezt a lepkék repülését, vagy a lehulló vízcseppeket figyelve nem tudjuk eldönteni. A fizikai folyamatok mindkét esetben ugyanazon módon zajlanak le. El tudnánk-e valami módon dönteni, hogy a hajó áll vagy egyenletesen mozog? Más a helyzet azonban akkor, ha a hajó gyorsít, lassít vagy kanyarodik.